

УДК 336.713

Г.В. Кравчук, д-р екон. наук

О.В. Галіч, магістр

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РИЗИКОЛОГІЇ ДІЯЛЬНОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

А.В. Кравчук, д-р екон. наук

Е.В. Галіч, магістр

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РИСКОЛОГИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ

Hanna Kravchuk, Doctor of Economics

Olena Halych, master

Chernihiv National Technological University, Chernihiv, Ukraine

THEORETICAL FOUNDATIONS OF RISK MANAGEMENT OF COMMERCIAL BANKS

Висвітлено актуальні питання щодо формування системи ризик-менеджменту в умовах невизначеності у діяльності комерційних банків. Досліджено види фінансових ризиків, сформовано шляхи вдосконалення системи ризик-менеджменту через вивчення закордонного досвіду реалізації політики управління та мінімізації ризиків діяльності комерційних банків.

Ключові слова: ризики, банківські ризики, ризик-менеджмент, валютний ризик, процентний ризик, кредитний портфель, валюта.

Исследованы актуальные вопросы формирования системы риск-менеджмента в условиях неопределённости в деятельности коммерческих банков. Проведено систематизацию видов финансовых рисков, разработаны пути совершенствования системы риск-менеджмента путём изучения зарубежного опыта реализации политики управления и минимизации рисков деятельности коммерческих банков.

Ключевые слова: риски, банковские риски, риск-менеджмент, валютный риск, процентный риск, кредитный портфель, валюта.

Investigated the formation of topical issues of risk management under conditions of uncertainty in financial markets. Investigated types of financial risks and ways to improve the system of risk – management, certain issues of foreign policy experience managing and minimizing risks.

Key words: risks, bank risks, management, currency risk, interest risk, nature of risk, credit portfolio, currency.

Постановка проблеми. Фінансові ризики є невід’ємною характеристикою фінансових рішень, тому однією із функцій банківської системи є нівелювання негативних інфляційних тенденцій, розподіл ризику між учасниками, який пов’язаний зі зміною валютних курсів, відсоткових ставок, ціни на акції та інших активів. Успішне функціонування банківської системи в сучасних умовах вимагає ефективного використання всіх наявних ресурсів та оптимізацію ризиків банківської діяльності. Інтеграція ринків в умовах глобалізації обумовила перехід до нетрадиційних форм та методів управління ризиками, що у свою чергу актуалізувало дослідження нової парадигми управління ризиками банківської діяльності. Необхідність побудови адекватної системи ризик-менеджменту вимагає конкретизації досліджень в оцінюванні кількісної та якісної характеристики ризиків банку, а також обґрунтування шляхів їх оптимізації у напрямку мінімізації з урахуванням впливу ендо- та екзогенних факторів впливу. Виходячи з вищезазначеного, головним акцентним напрямком проведення дослідження є розроблення підходів до оцінювання ризиків та формування системи управління ризиками банку з використанням інноваційних інструментів у контексті побудови багатокрокової стратегії хеджування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз фінансових показників сучасного стану та ретроспективи економічних відносин відображає певні тенденції відповідних відносин, що сформовані в умовах функціонування механізму державного управління «парадержави» та за умов фінансової нестабільності. Проблеми, що постали перед суб’єктами банківської діяльності, суттєво впливають на ефективність банківської справи, зумовлюю-

чи суб'єктивність аналізу та прийняття рішень, а також несистемного підходу в управлінні комплексом ризиків, що виникають у процесі банківської діяльності, покладаючись здебільшого на практику існування вітчизняного ринку, обумовлюючи тим самим інколи навіть нехтування економічних законів та фундаментальних ринкових засад.

Теоретичні питання економічного змісту та інструментів управління ризиками у банках у дослідницьких роботах західних учених знайшли досить глибоке обґрунтування. Значний внесок у дослідження цієї проблеми зробили відомі науковці, такі як Г. Алексадер, А.І. Ачкасов, Дж. Бейлі, Дж. Сінкі, К.Д. Валравен, А.Н. Буренін, Я. Вільямс, К. Бансал Випул, Дж.М. Кейнс, В.В. Кисельов, Роберт У. Колб, Тімоті У. Кох, М.В. Кузнецова, Джо Ф. Маршалл, П.С. Роуз, К. Редхед, Г.А. Салич, В.Т. Севрук, Л. Сурен, Дж.Р. Хикс, С. Х'юс, В. Шарп, Ф. Шварц та ін. Серед дослідників-теоретиків, що здійснили вагомий внесок у розвиток теорії ризику, можна виділити таких учених, як Дж.М. Кейнс, А. Маршалл, О. Моргенштейн, Ф. Найт, Дж. Нейман, А. Райзберг, В.У. Черкасов, А.П. Альгін.

Зокрема, А. Маршалл одним із перших розглянув проблеми виникнення економічних ризиків, його праці започаткували неокласичну теорію ризику. Дж.М. Кейнс ввів у науку поняття «схильність до ризику», характеризуючи інвестиційні і підприємницькі ризики, одним із перших їх класифікував. У роботі Ф. Найта «Ризик, невизначеність і прибуток» уперше була висловлена думка про ризик як кількісну міру невизначеності. У працях О. Моргенштейна і Дж. Неймана розроблені питання теорії ризику, що відображають взаємозв'язок понять «невизначеність» і «ризик», що знайшло відображення імовірно-математичних підходів трактування ризику. Такі базові дослідження класифікації та трактування сутності ризику дозволили використання розроблених підходів у процесі дослідження ризиків банківської діяльності.

Серед вітчизняних науковців в аспекті побудови фінансового менеджменту на основі інноваційних фінансових інструментів необхідно виділити наукові здобутки таких учених, як Л.О. Примостка, В.І. Міщенко, О.М. Сохацька та ін. Із започаткуванням економічних відносин за використанням механізмів хеджування в нашій країні

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На сучасному етапі банківської діяльності звичайно існує система управління ризиками, але будь-яка система потребує вдосконалення. На сучасному етапі необхідним є проведення оптимізації наявної системи ризик-менеджменту банківської діяльності, а також формування конкретних етапів її впровадження у діяльності банків. Враховуючи значні здобутки зарубіжних фахівців у цьому напрямку, доцільним здається під час формування системи та етапів впровадження ризик-менеджменту у діяльності комерційних банків спиратися на закордонний досвід. Метою запропонованого вдосконалення системи управління ризиками комерційних банків є створення певного імунітету, який базується на превентивних заходах, які частково захистять від негативних наслідків діяльності комерційного банку.

Мета статті. Головною метою є вдосконалення сучасних підходів для формування політики ризик-менеджменту комерційних банків. Така політика управління ризиками повинна органічно вписуватися в загальну стратегію розвитку банку та відповідно до векторів діяльності конкретного банку стратегія його поведінки повинна бути адекватна сегменту ринку банківських послуг, на якому працює банк та потенціалу його розвитку. Переважно, агресивна політика притаманна банкам, що розвиваються, та повинна будуватися в межах адекватності захисної функції капіталу. Водночас для більш стабільних банків характерна консервативна політика ведення банківського бізнесу, що передбачає, перш за все, покриття витрат доходами.

Виклад основного матеріалу. У загальному розумінні ризики – це невизначеність щодо здійснення якоїсь події в майбутньому. Ризик прийнято вимірювати ймовірністю

того, що очікувана подія не відбудеться і не призведе до небажаних наслідків у діяльності банку. У банківській діяльності ризик більшою мірою пов'язаний з фінансовими втратами, яких повністю уникнути неможливо, але з метою керованого впливу на них ними необхідно управляти. Банківський бізнес загалом характеризується вищою ризикованістю, ніж інші види діяльності, що обумовлюється значною кількістю клієнтів, послуг та структурних підрозділів (відділень).

Ризик як багатогранна величина у своєму прояві залежить від напрямку діяльності банківської установи, а система управління ризиками повинна спрямовувати свою діяльність на мінімізацію ризиків та підвищення доходів в основі зростання ефективності функціонування банку. Завданнями цієї системи є мінімізація втрат, ідентифікація нових ризиків, підвищення рентабельності, зниження рівня проблемної («токсичної») заборгованості тощо. Розглядаючи систему через призму підвищення рентабельності, справедливо зазначити, що для такої системи актуальними є використання оптимального інструментарію управління ризиками банку, які передбачають гнучкий механізм управління ризиками та генерації доходності банківської діяльності за умов позитивної кон'юнктури ринку банківського сегмента.

Важливою передумовою чіткого уявлення про механізм ймовірного виникнення та розповсюдження ризику є класифікація банківських ризиків (рис. 1). Ця класифікація дає чітке уявлення щодо належності ризику та генерації похідних ризиків. До переліку основних, класифікованих груп ризиків, які комплексно впливають на банк, є такі, як кредитний ризик, ринковий ризик та ризик ліквідності.

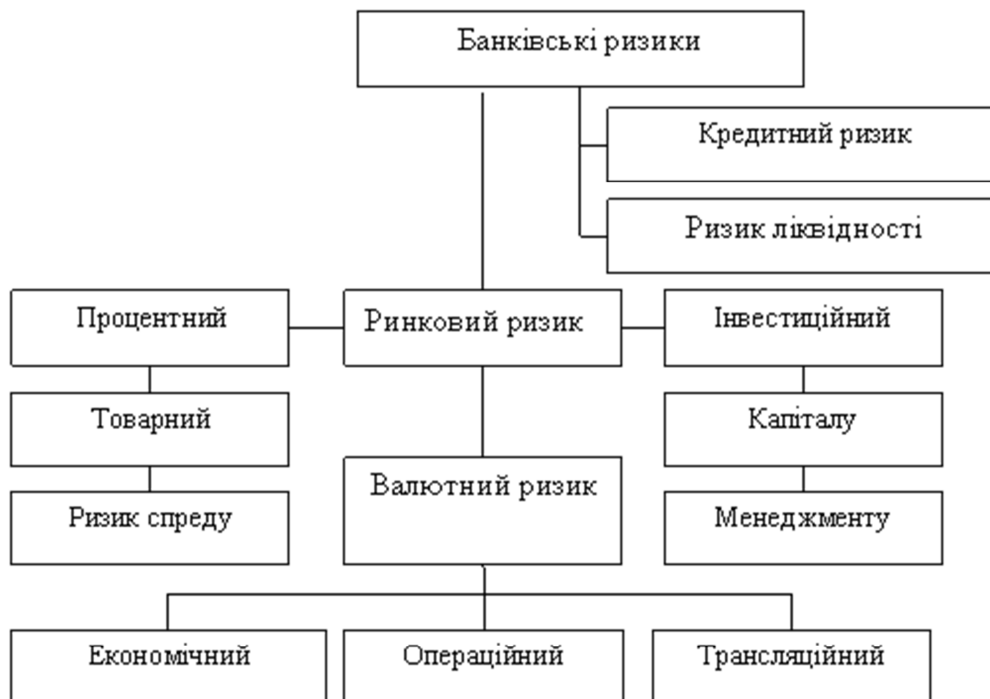

Рис. 1. Класифікація банківських ризиків

Ефективне функціонування банку суттєво залежить від визнання того, що ризики існують та їх неможливо уникнути, тобто будь-яка діяльність банку в умовах невизначеності характеризується відповідними видами ризику. Відомі ризики різноманітні і можуть бути розділені на відповідні категорії. Велика кількість класифікації ризиків обумовлена розмаїттям факторів, які характеризують як особливості конкретного виду діяльності, так і специфічні риси невизначеності, в умовах якої проваджується банківська діяльність.

Валютний ризик у класифікації ризиків з врахуванням специфіки діяльності банків виділено як один із мотивуючих факторів впливу. Цей ризик слід виокремити як ризик значних потенційних втрат та можливостей (рис. 2), що виникає в результаті зміни курсу іноземної валюти за умов наявності відкритої або закритої валютної позиції, що пов'язана з балансовими або ж позабалансовими конверсійними операціями грошових засобів в іноземну валюту, а також наявності часового розриву між датою укладення угоди та датою валютування [11].

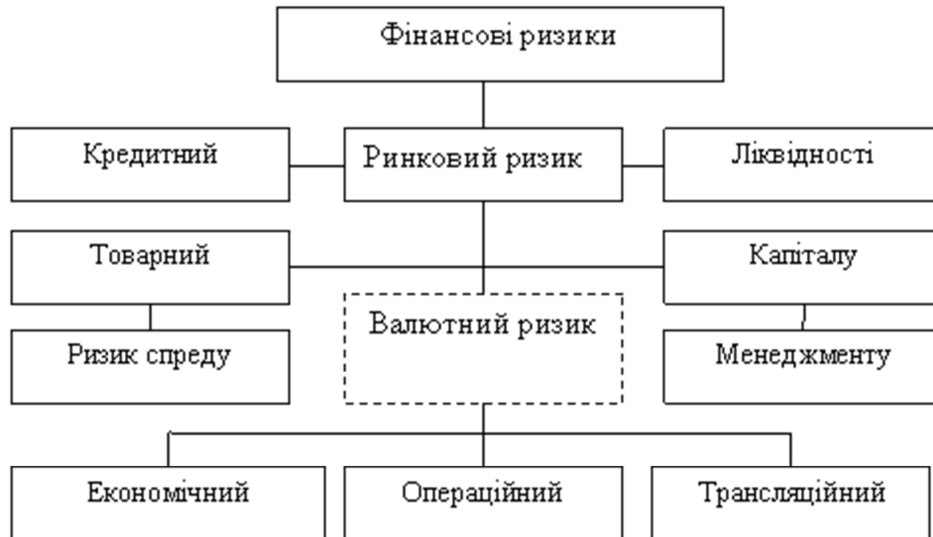

Рис. 2. Похідні фінансового ризику

Банківська діяльність у сучасних умовах глобалізації функціонує на якісно новому рівні завдяки імплементації міжнародних стандартів банківської діяльності та ресурсного забезпечення реалізації активних операцій. У результаті еволюційного розвитку система ризиків банківської діяльності видозмінилась, особливо під впливом зміни економічних форм поза офіційно визнаною соціальною нормою в контексті легалізації незаконних доходів. Класифікаційні ознаки ризиків банківської діяльності під впливом ризику «легалізації кримінальних доходів» залежать від трьох складових: ризику для клієнта, послуги та країни (рис. 3) [2].

Рис. 3. Основні та похідні ризики в результаті використання банківських продуктів у механізмі «легалізації» незаконних доходів

Банківська діяльність априорі є ключовим інструментом для легалізації коштів здобутих злочинним шляхом, що породжує імовірність фінансових втрат під впливом ризику легалізації незаконних доходів.

Засадою класифікації банківських ризиків вважають стандарти Базельського комітету з банківського нагляду (Базель II). Базельський комітет виділяє фінансовий, операційний і бізнес-ризик. Зауважимо, що така класифікація банківських ризиків є універсальною, хоча не завжди враховує специфічні види ризиків, які характерні для банківських установ за певних ринкових умов.

Процес управління ризиками банку – це сукупність окремих дій, спрямованих на створення філософії керування ризиками, розроблення положення про управління ними, аналіз ризиків малого банку, регулювання їх рівня, застосування фінансових механізмів компенсації втрат у разі виникнення несприятливих обставин. Банки можуть самі регулювати свої ризики у ході оперативного аналізу через прийняття негайних рішень, спрямованих на зменшення негативного впливу будь-яких явищ і процесів, які сприяють досягненню певного рівня прибутку.

Метою управління ризиками комерційного банку є сприяння підвищенню вартості власного капіталу банку, одночасно забезпечення досягнення цілей багатьох зацікавлених сторін (клієнтів та ділових партнерів, керівництва, працівників, спостережної ради і акціонерів (власників), органів банківського нагляду, рейтингових агентств, інвесторів, кредиторів та інших сторін).

Процес ризик-менеджменту в банках України варто організувати таким чином, щоб були охоплені всі структурні підрозділи (бек-офіс та фронт-офіс) до рівня, на якому безпосередньо приймається та генерується ризик.

Система ризик-менеджменту в комерційному банку містить такі елементи, як: точки контролю (відповідним чином згрупованих банківських операцій, які генерують ризик), набір засобів і методів оцінювання ризиків, їх прогнозування, інструментарій з обмеження і зниження ризиків, форми моніторингу та прогнозування ризиків, інформаційні потоки і організаційна структура, побудована за функціональною ознакою, яка забезпечує роботу цієї системи.

Система ризик-менеджменту комерційного банку повинна забезпечити вирішення основних завдань: оптимізувати співвідношення потенційних можливостей, ризиків, розміру капіталу і темпів зростання банку; реалізувати системний підхід до оцінювання і управління ризиками; співвіднести ризики і потенційні можливості для досягнення якнайкращих результатів; скласти найважливішу частину процесу ухвалення управлінських рішень; покращити управління банком за допомогою створення адекватної структури контролю.

Ефективність системи управління ризиком комерційного банку багато в чому залежить від якості інформаційної підсистеми, завдання якої полягає у відборі, зберіганні і наданні інформації на різні рівні управління банком. Систему управління банківським ризиком не можна розглядати без ціноутворюючої підсистеми. Від неї залежить дохідність операцій, а отже, ризик і рентабельність банку загалом. Аналітична підсистема, на нашу думку, є одним із головних елементів системи управління ризиком. Її умовно можна розбити на два блоки, які поєднують аналіз і оцінювання: індивідуальних та сукупних ризиків.

Аналіз і оцінювання сукупного ризику здійснюють на основі таких показників: диверсифікація, якість і дохідність. Диверсифікованість, зазвичай, визначають за галузевою і географічною ознакою, а також за розміром кредиту, рейтингом позичальника, формою власності суб'єкта господарювання.

Важливим складником системи ризик-менеджменту комерційного банку є інструментарій управління ризиком – диференціація, диверсифікація, лімітування, страхуван-

ня, самострахування, сек'юрітизація тощо. До цього питання банки підходять по-різному, враховуючи внутрішні та зовнішні чинники: розмір свого потенціалу, ризикованість вкладень, тенденції розвитку економіки загалом і галузей зокрема, перспективи розвитку регіону та ін.

Система управління ризиками посилюється методами їх мінімізації і обмеження, які представлені двома великими групами: загальні і специфічні.

За способом впливу, це відповідно, активні і пасивні методи. До загальних методів управління ризиками відносять: диверсифікацію, мінімізацію ризиків на основі встановлення лімітів, страхування, хеджування. Специфічні методи управління ризиками зумовлені особливостями їх видів.

До інструментів управління ризиками належить також комплекс заходів із запобігання наслідкам реалізації ризиків (контрзаходи) на випадок їх виходу за допустимий рівень. По-перше, потрібно забезпечити роботу банку. Оскільки завершальною реалізацією ризиків є виникнення проблем з ліквідністю, то, насамперед, до таких заходів повинні бути віднесені способи створення "подушки" ліквідності до моменту здійснення ризику. Пріоритетність і масштаби використання цих методів визначаються, виходячи з їх вартісної оцінки і репутації банку, а також масштабів прогнозного "провалу" з ліквідності, внаслідок реалізації ризику, і часового періоду до його настання.

Одним з найважливіших елементів управління ризиками є ефективний внутрішній контроль за діяльністю підрозділів, що дає змогу забезпечити ефективність і законність банківських операцій, точність і достовірність управлінської інформації.

Процес ризик-менеджменту в комерційному банку повинен, на наш погляд, охоплювати такі етапи: з'ясування контексту ризиків; ідентифікація ризиків: виявлення і розпізнавання ризиків та їх джерел; вимірювання ризиків (аналіз і оцінювання): якісне та кількісне оцінювання ризиків; вплив на ризик (вибір методів і стратегій); моніторинг ризиків: повсякденний моніторинг лімітів з ризиків, перевірка основних розмірів ризиків і ризиків, що не підлягають кількісному оцінюванню; комунікації та консультування: регулярне надання інформації про ризики (рис. 4).

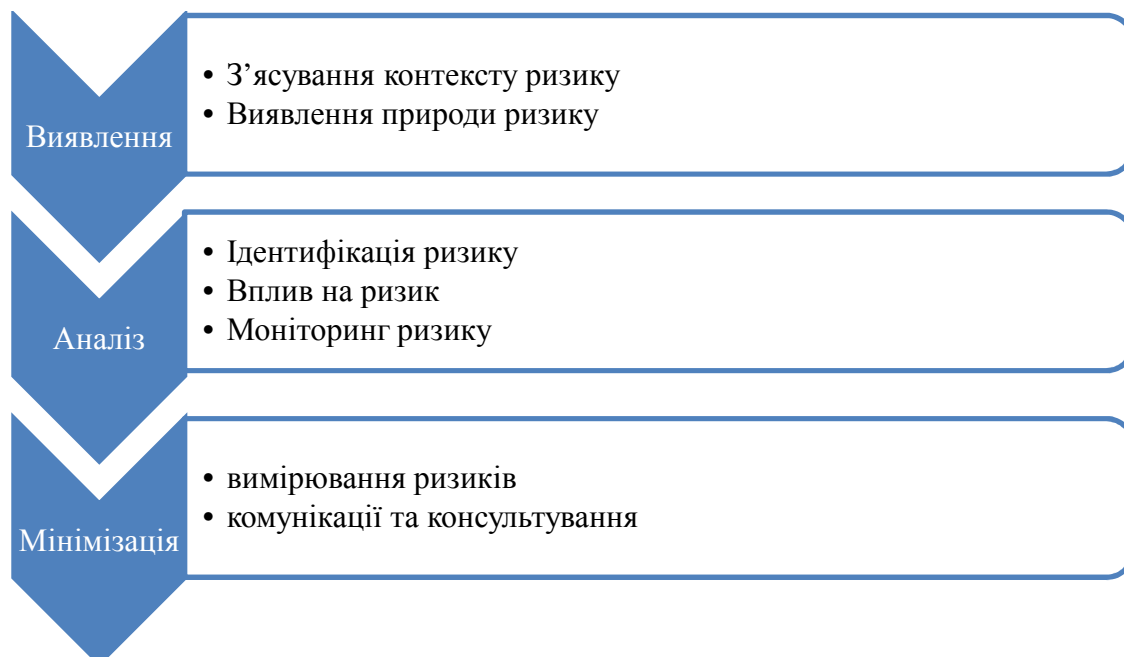

Рис. 4. Оптимізація ризик-менеджменту в банківській системі України

Встановлення напрямку ймовірнісної дії ризику визначає стратегічні і тактичні цілі банку щодо управління в умовах невизначеності. Ідентифікація ризиків – етап, мета

якого – отримати потрібну інформацію про структуру, властивості об'єкта і наявні ризики. Зібраної інформації має бути достатньо для того, щоб приймати адекватні рішення на наступних стадіях. Оцінювання передбачає кількісний опис виявлених ризиків, у процесі якого надаються такі характеристики, як імовірність і розмір можливих наслідків. Водночас формують набір сценаріїв розвитку несприятливих ситуацій.

Зобразимо схему оптимізації ризик менеджменту в комерційному банку. Оцінювання ризиків у більшості банків України здійснює Департамент ризик-менеджменту – це незалежна служба, підрозділ ризик-менеджменту, операційний (тобто не функціональний) підрозділ банку, якому зосереджені функції управління ризиками. Під час управління ризиками варто рекомендувати таке: використання принципу зважених ризиків; здійснення систематичного аналізу фінансового стану клієнтів банку; здійснення систематичного аналізу платоспроможності і кредитоспроможності банку; застосування принципу поділу ризиків; рефінансування кредитів; проведення політики диверсифікації (широкий перерозподіл кредитів у дрібних сумах, наданих великій кількості клієнтів, при збереженні загального обсягу операцій банку); страхування кредитів і депозитів; застосування застави; застосування реальних персональних і “уявних” гарантій; хеджування валютних операцій; збільшення спектра здійснюваних операцій (диверсифікація діяльності).

Остаточною метою управління ризиком є отримання найбільшого прибутку за оптимального, прийняттого для банку співвідношення прибутку і ризику, що відповідає цільовій функції підприємництва.

Висновки. Ризик є багатогранною величиною у своєму прояві, що залежить від напрямку діяльності банківської установи. Система управління ризиками спрямовує свою діяльність на мінімізацію ризиків та підвищення доходів в основі зростання ефективності банківської діяльності. Найпоширенішим у практиці іноземних і вітчизняних банків методом оцінювання кредитного ризику за компаніями-позичальниками є оцінювання їхньої кредитоспроможності, що передбачає ретельний відбір потенційних позичальників. У сучасній банківській практиці найбільша увага приділяється всебічному й повному аналізу фінансового становища, прозорості бізнесу позичальника, здатності погашати кредит і наявності ліквідного забезпечення.

З метою мінімізації фінансових ризиків комерційним банкам у своїй діяльності необхідно:

- запровадити ефективну гнучку систему ризик-менеджменту, яка б здійснювала постійний контроль фінансових ризиків та передбачала б методи їх мінімізації;
- посилити контроль за ризиками, зокрема пропонується ввести до штату банківського контролінгу посаду ризик-контролера, на якого пропонуємо покласти відповідальність за ідентифікацію, класифікацію, вимір ризиків та їх контроль;
- забезпечити усі підрозділи, які займаються управлінням фінансовими ризиками, сучасним інформаційним забезпеченням і комп'ютерними технологіями;
- підвищити ефективність діяльності Бюро кредитних історій через посилення відповідальності банків і позичальників за неподання своєчасної і достовірної інформації або неподання її загалом;
- створити регіональні рейтингові агентства, які б концентрували інформацію про всіх потенційних позичальників. Складність поки що полягає у небажанні підприємств надавати повну достовірну інформацію про свою діяльність;
- удосконалити методи мінімізації ризиків, застосовуючи при цьому зарубіжний досвід.

У кінцевому підсумку слід зауважити, що заходи щодо попередження кредитних ризиків, визначення методів і інструментів їх мінімізації сприятиме стабільності банківської системи.

Список використаних джерел

1. *Белова І. В.* Проблеми оцінки ефективності діяльності підрозділу з ризик-менеджменту в банку / І. В. Белова, К. В. Багмет // Економіка: проблеми теорії та практики : збірник наукових праць : в 6 т. Т. V. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2009. – Вип. 247. – 288 с.
2. *Кльоба В. Л.* Вдосконалення ризик-менеджменту комерційного банку / В. Л. Кльоба // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.3.
3. *Кльоба Л. Г.* Управління банківською інвестиційною діяльністю : монографія / Л. Г. Кльоба ; за ред. д-ра екон. наук, проф. С. К. Реверчука. – Львів : Тріада плюс, 2007. – 194 с.
4. *Примостка Л. О.* Фінансовий менеджмент у банку : підручник / Л. О. Примостка. – 2-ге вид., доповн. і переробл. – К. : КНЕУ, 2004. – 468 с.
5. *Про банки і банківську діяльність* [Електронний ресурс] : Закон України від 7 грудня 2000 р. № 2121-III. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
6. *Роуз П. С.* Банковский менеджмент / П. С. Роуз ; пер. с англ. со 2-го изд. – М. : Дело, 1997. – 768с.
7. *Управління банківськими ризиками* : навч. посіб. / Мін-во освіти і науки України, ДВНЗ "КНЕУ ім. Вадима Гетьмана" ; ред. Л. Примостка. – К. : КНЕУ, 2007. – 600 с.
8. *Шумский А.* Общие принципы создания эффективной системы управления рисками в коммерческом банке / А. Шумский // Банковский менеджмент. – 2007. – № 2. – С. 21-29.
9. *Auditing for Managers : The Ultimate Risk Management Tool.* – by К. Н. Spencer Pickett and Jennifer M. Pickett; February 2005.
10. *Joel Bessis.* Risk Management in Banking / Jonh Wiley and Sons.Ltd. – 840 с.
11. *Violaris Y.* Bancassurance in Practice / Yiannis Violaris // Munich Re Group. – 2001. – 40 p.